

A külső-belső kontrollosság szerepe a börtönadaptációban

Bevezetés

A börtönhöz való pszichés alkalmazkodás tényezői

A bebörtönzés olyan változást eredményez az élethelyzetben, amely mozgósítja a pszichés erőforrásokat az alkalmazkodás érdekében. Sykes (1958, idézi: Boros, Csetneky, 2002) klasszikus tanulmányában öt alapvető deprivációt azonosított, amelyek elsődlegesen sújtják a fogvatartottakat: a szabadságtól, a kényelemtől, a heteroszexualitástól, az autonómiától és a biztonságtól való megfosztottság. A megváltozott körülmények és a deprivációk pszichés következménye az énkép negativizálódása, a szorongás, valamint az értékrend módosulása (Boros, Csetneky, 2002).

A börtönbe kerülés kezdeti időszaka okozza a legerősebb stresszt, amely sok esetben depresszióhoz vezet. Boothby és Durham (1999, idézi: Boros, Csetneky, 2002) a fogvatartás első időszakában a vizsgált minta 22%-ánál állapított meg közepes szintű, 5%-nál súlyos depressziót. Reitzel és Harju (2000) vizsgálatában ezek az értékek hasonlóak: 23% és 5%. Az adaptációs időszak után a súlyos depresszióval jellemezhető aránya csökkent, az enyhe és a közepes depressziósok aránya lényegében nem változott.

A kezdeti stressz és depresszió csökkenése a legtöbb esetben kezelés nélkül is megvalósul annak eredményeként, hogy a fogvatartottak egyre jobban eligazodnak az intézet szabályaiban, megismerik lehetőségeiket és beilleszkednek a társas közegbe. Ez a szocializációs folyamat az idő előrehaladásával bontakozik ki, ezért a hosszú időre elítélteket érinti erősebben. Bár a börtön-szocializáció során csökken a szorongás, valamint helyreáll a fogvatartott énképe és érzelmi stabilitása, hosszú távon a bűnözői értékrend és viselkedésrepertoár internalizálásához vezet, így ellentétesen hat a társadalomba való visszailleszkedéssel.

A társas és intézeti hatásokon túl, egyéni szinten is pszichés alkalmazkodás indul a stressz enyhítése céljából. Zamble és Porporino (1990) a börtönben alkalmazott megküzdési módokról kimutatta, hogy azok hasonlóak a kinti életben használt copinghoz, ugyanakkor a börtön strukturált környezetében eredményesebben alkalmazhatók, mint a kinti életben. A megküzdési repertoár szerintük általában nem fejlődik a börtönben töltött idő alatt. Brown és Ireland (2006) longitudinális vizsgálatukban a bekerülés után 6 héttel mérték fel a megküzdés és stressz-szint változását. Eredményeik azt mutatták, hogy a kezdeti időszakban csökkent az érzelmi coping és nőtt a függetlenítés (detachment) mértéke, vagyis érzelmeik átélése és kifejezése helyett a fogvatartottak eltávolodtak a problémától, semlegesítve annak hatását. A megküzdési stratégiában történő elmozdulás meghatározta a szorongás és depresszió mértékének csökkenését.

A pszichés egészség alakulása szoros kapcsolatot mutat a fizikai egészség mértékével a börtönben (Van Harrevald és mtsai, 2007). A pszichés és egészségügyi panaszok negatív összefüggést mutatnak az optimizmussal. Szondy, Dienes és Kovács (2005) vizsgálatában a börtönspecifikus optimizmus meghatározó tényezője volt a szubjektív jóllétnek, ugyanakkor a testi panaszok mértékében nem volt befolyásoló ereje.

Néhány demográfiai változó különbséget eredményez az adaptációban. Az iskolázottság magasabb szintje érettebb érzelmekézelést tesz lehetővé (Silverman, Vega, 1990), és az iskolázottabbak között kisebb a súlyos fegyelmi vétségek előfordulása (Cao, Zhao, Van Dine, 1997). Az életkorral való összefüggések kevert eredményeket mutatnak. Edwards (2004) kutatásában a fiatalabb fogvatartottakra volt jellemző a magasabb stressz-szint, Cao és mtsai (1997) kutatásában az idősebbek kevesebb súlyos fegyelmi vétséget követtek el. Ezzel szemben Silverman és Vega (1990) megfigyelése szerint az idősebbek érzékenyebben reagálnak a környezeti stresszre, Andersen és mtsai (2000) pedig kimutatták, hogy az idősebb fogvatartottnál nagyobb az esélye pszichés betegség kialakulásának a börtönben.

A coping kapcsán elmondható, hogy az első bűntényesek szélesebb megküzdési repertoárral rendelkeznek, míg a visszaesőkre a reménytelenség és fásultság jellemző (Mohino, Kirchner, Forns, 2004). A börtönben eltöltött idő nem gyakorolt hatást az önértékelésre és a külső-belső kontroll beállítódásra (Blatier, 2000), ugyanakkor, akik régebb óta voltak intézetben, gyakrabban vették igénybe a felkínált programokat, tevékenységeket. Az őrzés (rezsim) szigorúsága nem gyakorolt hatást a megküzdési stratégiákra (Mohino, Kirchner, Forns, 2004), a depresszió szintjére és a külső-belső kontroll alakulására (Reitzel, Harju, 2000), viszont szigorúbb rezsimben több magatartási probléma volt megfigyelhető (Dhami, Ayton, Loewenstein, 2007), és a fogvatartottak erősebben azonosultak a bűnöző identitással (Thomas, Petersen, Cage, 1981).

A kontrollhely szerepe a börtönadaptációban

A kontrollhely elnevezés Rottertől származik, aki a szociális tanuláselmélet keretein belül a személy-helyzet interakció kontingenciájának észlelésére vonatkoztatva használta ezt a fogalmat. A kontroll helye azt jelzi, hogy a környezet feletti irányítást hová helyezi az egyén. Amennyiben a személy adott helyzetben *saját cselekvése* eredményének tekinti a környezetében bekövetkezett változásokat, belső kontrollal jellemezhető, önmagát tekinti a külső változások forrásának. Aki saját cselekvése és a környezeti megerősítések között nem észlel összefüggést, külső kontrollosnak tekinthető, és saját befolyása helyett más emberek vagy a sors akaratát tartja irányító tényezőnek (a téma összefoglalását lásd Fournier, Jeanrie, 2003).

A környezet feletti kontroll észlelése befolyást gyakorol a stresszre adott reakcióra pszichés és biológiai vonatkozásban is (Bollini és mtsai, 2004). A tartós stresszel jellemezhető élethelyzeteknek szerepük van több fizikai betegség kialakulásában, például kapcsolatot találtak a szorongászavarokkal, depresszióval,

mellrákkal és keringési betegségekkel. Ugyanakkor kimutatták, hogy a belső kontrollal rendelkezők, akik saját erőfeszítéseiket eredményesnek értékelik, kisebb biológiai stresszválaszt adtak, valamint a megélt stresszt is kisebbnek érezték, mint a külső kontrollal rendelkezők. A belső kontrollosság tehát védetté teheti a stresszel összefüggő hosszútávú betegségekkel szemben.

A személyes kontroll észlelésének szerepét több kutatás is kimutatta a börtönhöz való alkalmazkodás kapcsán. MacKenzie, Goodstein és Blouin (1987) eredményei szerint a szorongás és a prizonizáció mértékét a kontroll észlelése mediálja: akik magas szintű kontroll-érzéssel rendelkeznek, kevesebb stresszt élnek át, illetve kisebb mértékben alakítanak ki intézetellenes attitűdöt. Pugh (1994) vizsgálatában kimutatható volt, hogy a jó magaviseletű fogvatartottak erősebb belső kontrollal voltak jellemezhetőek, mint a viselkedési problémákat mutatók. A belső kontrollosság lényegét a környezeti feltételekhez igazodó megküzdés alkalmazásában azonosíthatjuk (Reitzel, Harju, 2000), tehát a belső kontrollal rendelkezők pontosan észlelik lehetőségeiket, és aszerint cselekednek, míg a külső kontrollal rendelkezők saját megszokott problémamegoldási sémáikhoz ragaszkodnak, melyek a börtönben nem bizonyulnak eredményesnek.

A börtönspecifikus külső-belső kontroll mértéke viszonylag állandó személyiségtényezőnek tekinthető, egy 5 hetes problémamegoldás-tréning – amelytől a belső kontroll erősödését várták – nem változtatott szintjén. Ugyanakkor elmondható volt, hogy a tréninget inkább azok vették igénybe, akik eleve belső kontrollal rendelkeztek. Az elítéltek és az előzetes fogvatartottak között nem mutatkozott különbség a börtönbeli kontrollhelyben, illetve a börtönben aktuálisan eltöltött idő tartama sem befolyásolta annak mértékét (Pugh, 1993). Groh és Goldenberg (1976) kutatási mintájában az idősebb fogvatartottak belső kontrollal rendelkezőbbek voltak, mint ahogy azok a fogvatartottak is, akik igénybe vették az intézet által felkínált szervezett tevékenységeket (pl. oktatás, munka, terápia). A bekerülésük előtt drogot használó fogvatartottak külső kontrollal jellemezhetőek a drogot nem fogyasztókhöz képest. McBride (1982) kutatásában nem mutatkozott különbség a drogot használó és nem használó fogvatartottak kontrollhely-értékei között, illetve a fogvatartotti és a normál populáció kontrollhely-értékei között sem.

A börtön szigorú szabályai és az életrend monoton meghatározottsága miatt a fogvatartottak saját kontrolljuk helyett gyakran mások irányításával találkoznak. Az összes börtönben eltöltött idő kapcsolatban állt a külső kontrollal (Griffith, Pennington-Averett, Bryan, 1981), tehát a börtönbüntetések számának növekedésével megerősödött a kívülről meghatározottság érzése. A külső kontroll az események attribúciójában is szerepet játszott, akik hajlamosabbak bűncselekményüket külső, rajtuk kívül álló oknak tulajdonítani, nagyobb valószínűséggel hagyták figyelmen kívül a társadalmi normákat, kevésbé internalizálták a proszociális értékeket (Blatier, 2000).

Összességében véve a külső kontrollosság hajlamosíthat a visszaesésre (Pugh, 1992). A börtönön belül a belső kontroll erősítése jelenik meg célkitűzés-ként, ez megvalósulhat azáltal, hogy a fogvatartottak lehetőséget kapnak az intézet által felkínált tevékenységekben részt venni. A fogvatartottak bevonása, aktív vizsgálása erősíti önbizalmukat, és nyitottabbá teszi őket a reszocializációs hatások befogadására (Van Voorhis és mtsai, 1997).

A vizsgálat célja, hipotézisek

A vizsgálat első célja volt felderíteni a Börtön Kontrollhely Skála magyar változatának alkalmazhatóságát a hazai fogvatartotti mintán. A vizsgálat második céljaként szerepelt: kimutatni a börtönspecifikus kontrollézés szerepét a reszocializációs programokon való részvételben, az intézeti magaviseletben, valamint a stresszel összefüggő fizikai tünetek megjelenésében. Feltételeztem, hogy a börtönkörnyezethez való aktív alkalmazkodásban a börtön adottságain és a börtön-tapasztalaton túl a fogvatartottak börtönspecifikus kontrollézése is szerepet játszik. A belső kontroll magas szintje mellett aktívabb beilleszkedést, kevesebb egészségügyi panaszt feltételeztem.

Módszer

Vizsgálati személyek

A kutatás lefolytatására 2010. első félévében került sor. A vizsgálatban 413 felnőtt korú férfi fogvatartott vett részt a Veszprém Megyei Büntetés-végrehajtási Intézetből, a Váci Fegyház és Börtönből és az Állampusztai Országos Büntetés-végrehajtási Intézetből. Átlagos életkoruk 35,6 év (szórás: 10,7 év) volt, 53%-uk legfeljebb 8 befejezett iskolai osztállyal rendelkezett. A vizsgált minta 80%-át jogerős fogvatartottak tették ki, a büntetett előéletűek aránya 66% volt, az elkövetett bűncselekmények 44%-a erőszakos jellegű cselekménynek bizonyult.

Eljárás és eszközök

A vizsgálati személyek rövid szóbeli tájékoztatás után személyes felkérés alapján vettek részt a vizsgálatban. A kapott kérdőívet a zárkájukban tölthették ki, az önkéntesség és az anonimitás feltételei adottnak tekinthetők. A fogvatartottak nem kaptak jutalmat vagy anyagi díjazást a részvételért. A 603 kiosztott kérdőívből 136 nem került kitöltésre, további 55 nem bizonyult értékelhetőnek, így a minta végső elemszáma 413 fő (részvételi arány: 68,46%) volt.

A *Börtön Kontrollhely Skála* (Prison Locus of Control Scale, Pugh, 1994) 25 állítást tartalmaz (ebből 5 töltelék tétel), melyek mindegyike a börtönkörnyezethez kapcsolódik. 12 állítás a külső kontrollosság irányában van megfogalmazva (pl. „Ami a börtönben velem történik, annak nagy része nem rajtam múlik”), 8 tétel fordított megfogalmazású, tehát az azzal való egyetértés a belső börtönbeli kont-

rollt jelzi (pl. „A viselkedésem befolyásolja azt, hogy az örök mennyire tisztelnék.”). Minden állítás esetén jelölni kellett, hogy a válaszadó egyetért-e az állítással, vagy nem ért egyet. 0-20 pont érhető el a skálán, az alacsonyabb pontszám a belső kontroll irányultságot jelzi. A kérdőív az eredeti jelentést tükrözően került lefordítása, hazai kutatásban alkalmazására még nem került sor.

Az *intézeti programokon való részvétel* felmérése úgy történt, hogy 0-tól 2-ig (soha, ritkán, rendszeresen) terjedő skálán jelölhették a fogvatartottak, hogy milyen gyakran veszik igénybe a börtön által nyújtott programokat, lehetőségeket: sétaudvar, sportudvar, konditerem, pingpong, könyvtár, istentisztelet, nevelői/pszichológusi foglalkozások, ünnepi műsorok, munkáltatás, iskola, orvosi rendelés. Ezek közül a munkavégzést többnyire csak a jogerősen elítéltek vehetik igénybe, a többi lehetőség mindenki számára rendelkezésre áll.

A *viselkedési problémák* felmérése hasonló módon történt; 0-tól 2-ig (soha, ritkán, rendszeresen) terjedő skálán jelölhették a fogvatartottak, hogy milyen gyakran fordulnak elő velük az alábbiak: verekedés más fogvatartottakkal, vita az örökkel, fegyelmi vétség, fogda-büntetés, öngyilkossági gondolatok, öngyilkossági kísérlet, droghasználat a zárkában, nyugtató gyógyszerek szedése.

A *stresszel összefüggő fizikai tünetek* felmérésekor a Szondy, Dienes és Kovács (2005) vizsgálatában használt tünetlista került alkalmazásra; 0-tól 2-ig terjedő (egyáltalán nem, ritkán, gyakran) skálán jelölték be a válaszadók, hogy milyen gyakran észlelik az alábbi fizikai tüneteket: fejfájás, emésztési zavarok, alvászavar, nátha, láz, mellkasi nyomás, izomfájdalom, egyéb.

Demográfiai változók és börtöntapasztalat: A kérdőív rákérdezett az életkorra, a legmagasabb iskolai végzettségre (befejezett iskolai osztályok száma), valamint a börtöntapasztalatra (hány hónapja van jelenleg börtönben, előzetes vagy jogerős büntetést tölt-e, mennyi időt töltött összesen börtönben élete során, milyen bűncselekményt követett el).

Eredmények

A skálák jellemzői

A Börtönspecifikus kontroll skála Cronbach-alfa értéke 0,483 volt, ez alapján megbízhatósága megkérdőjelezhető, vagyis az állításokkal való egyetértés inkább véletlenszerű, mintsem következetes véleményt fejez ki. Az állítások alaposabb vizsgálata során kiderült, hogy a 8 fordított megfogalmazású tétel rontja a megbízhatósági mutatót. Az ezekkel a tételekkel való egyetértés a belső kontroll irányultságot mutatja, például „Hasznossá tudom tenni az itt töltött időt”, „A fogvatartotton múlik, hogyan bánnak velem”.

Több állítás mellé a válaszadók megjegyzéseket írtak, így derült fény arra, hogy „A nevelési programok a hasznomra válnak” állítás azért problémás, mert a fogvatartottak hiányolják a nevelési programokat az intézetekben. Egy további problémás állítás „Az olyan fogvatartottakkal történnek jó dolgok, akik tesznek

valamit ennek érdekében”, emellé sokan odaírták, hogy ez a *vamzerekre* igaz, vagyis azokra a fogvatartottakra, akik a személyzet besúgóiként információt szolgáltatnak a felügyeletnek. Ez az állítás tehát a belső kontroll irányultság helyett a besúgókkal szembeni gyanakvást méri.

A kérdőív fennmaradó 12 tétele bizonyult alkalmazhatónak, a vizsgálat további részében ez a skála került alkalmazásra. Az elérhető legmagasabb pontszám 12 pont, a magasabb értékek a külső börtönbeli kontroll irányultságot jelzik. A skála Cronbach-alfa értéke 0,771. A fogvatartottak átlagértéke az elérhető 12-ből 6,06 pont volt (szórás = 3,09), a minta 34,4%-a bizonyult erősen belső kontrollal beállítottságúnak, 43,1%-a tartozott az átlag közelébe eső tartományba, és 22,5%-a volt erősen külső kontrollal.

Az intézeti programokon való részvétel, a viselkedési problémák és az egészségügyi panaszok tételeinek közös faktorelemzése 5 faktort eredményezett, melyek a variancia 48,4%-át fedik le. Az I. faktort kizárólag a *testi tünetek* alkották: izomfájdalom, mellkasi nyomás, emésztési zavarok, fejfájás, alvászavar, nátha, láz, egyéb tünetek. A II. faktort a *sport- és kulturális* programokon való részvétel elemei alkották: pingpong, konditerem, sportudvar, könyvtár, nevelői vagy pszichológusi foglalkozások, ünnepi műsorok, sétaudvar. A III. faktorba az intézet *szabályainak megszegése* került: fegyelmi vétség, fogdabüntetés, verekedés más rabokkal és vita az őrökkel. A IV. faktorba került az öngyilkossági gondolatok, öngyilkossági kísérlet, nyugtatók szedése és droghasználat a börtönben. Ezek a tételek mind a kilátástalan helyzetben mutatott *maladaptív* (rosszul kivitelezett, eredménytelen) *feszültségcsökkentés* formáinak tekinthetők. Az V. faktort képezte az iskolába járás, munkavégzés, istentiszteleten való részvétel és az orvosi rendelés igénybevétele, ezek közös jellemzője, hogy a *társadalom által pozitívan értékelt tevékenységek*. A faktorok Cronbach-alfa értékei 0,478 és 0,815 közé estek, az V. faktor kivételével megbízhatóságuk elfogadható.

A börtönadaptáció helyzeti és személyiségbeli meghatározói

A korrelációs elemzések alapján elmondható, hogy minél idősebb a válaszadó, annál inkább a belső börtönbeli kontroll jellemző rá. A börtönben tapasztalt kontroll-érzés csak tendencia-szerűen függött össze az aktuálisan börtönben töltött idővel, s nem mutatott együttjárást a befejezett iskolai osztályok számával és az élete során összesen börtönben töltött idővel.

A börtönadaptációt jelző öt faktor közül kettővel függött össze a kontroll érzés. Minél inkább külső kontroll jellemezte az egyént, annál több testi panaszról számolt be, és annál több szabályszegést követett el. Tendencia-szerű a korreláció a külső kontroll és a feszültségcsökkentés faktora között.

Kétmintás t-próbával vizsgálva nem mutatkozott különbség a börtönbeli kontroll-elvárásban sem az előzetes és jogerős fogvatartottak, sem az első bűntényes és visszaeső, sem a vagyon elleni és erőszakos bűncselekményt elkövető fogvatartottak között.

Lineáris regresszióelemzést végeztem annak vizsgálatára, hogy a börtönadaptáció 5 faktorát milyen mértékben határozzák meg a demográfiai tényezők, a börtöntapasztalat, a fogvatartás körülményei és a kontroll-elvárás. Az elemzések függő változóit a börtönadaptáció faktorai képezték (5 külön elemzés során), a független változók a következők voltak: életkor, befejezett iskolai osztályok száma, büntetett előélet (első büntényes vagy visszaeső), az aktuálisan bent töltött hónapok száma, a fogvatartás típusa (előzetes vagy jogerős), az elkövetett bűncselekmény (erőszakos vagy vagyon elleni), és a börtönbeli külső-belső kontroll pontszám.

A börtönadaptáció 5 dimenziója közül 3 kapcsán mutatkoztak figyelemre méltó eredmények. Az egészségügyi panaszok mértékét 3 tényező határozta meg, a modell a variancia 9%-át magyarázta. Az alacsonyabb iskolázottság, a korábbi börtönbüntetés és a külső kontroll magas szintje szignifikánsan hozzájárultak a testi tünetek fokozott megéléséhez.

A sport- és kulturális programok igénybevételét a fogvatartás típusa, az iskolázottság és az életkor magyarázta. A modell a variancia 11%-át fedte le. Az előzetesekre, az iskolázottabb és fiatalabb fogvatartottakra jellemzőbb az ilyen típusú programokon való részvétel. Az előzetes fogvatartás egyúttal azt is jelenti, hogy az egyén megyei intézetben tartózkodik, így ez az összefüggés azt is jelentheti, hogy a vizsgálatban részt vevő megyei intézetben több ilyen típusú program áll a fogvatartottak rendelkezésére. Az iskolázottság és a fiatal életkor a szélesebb érdeklődésben játszhatnak szerepet.

A szabályszegések mértékét az aktuálisan börtönben töltött idő, az életkor, a büntetett előélet és a börtönbeli kontroll-érzés határozta meg. Ez a modell bizonyult a legerősebbnek, a variancia 23%-át magyarázta. Azokra a fogvatartottakra jellemzőbb az intézeti szabályok megszegése, akik külső kontroll beállítódásúak, régebb óta töltik aktuális büntetésüket, fiatalabbak és korábban töltöttek már szabadságvesztés-büntetést. A fiatalság, a korábbi börtöntapasztalat és a külső kontrollosság az indulatok féken tartásának képességével függ össze. Az intézetben eltöltött hónapok hatása az idő múlásával magyarázható: hosszabb idő elteltével nagyobb esély van fegyelmivel járó esemény elkövetésére.

Megvitatás

A kutatásban a börtönkörnyezetre specifikusan jellemző kontrollhely hatását vizsgáltam a beilleszkedésre és a fizikai egészségre. A szakirodalmi adatok alapján a belső kontrollós börtönbeli attitűd összefüggését vártam az intézeti programok széleskörű igénybe vételével, jobb magaviselettel és a jobb fizikai közérzettel.

A börtönadaptáció felmérésében a vizsgált tényezők 5 faktorba rendeződtek, melyek közül kettő az intézeti programok igénybevételét (pozitív irányultságú coping), kettő a magaviseleti problémákat (negatív irányú coping), egy pedig a fizikai egészséget jelezte. A börtönspecifikus kontrollhely csak a fizikai tünetek és a szabályszegések esetén bizonyult meghatározó tényezőnek, míg a környezet

tulajdonságai és a börtönről szerzett tapasztalat több esetben játszottak szerepet a magyarázó modellekben. Az alkalmazkodás ez alapján nem egyetemes folyamat, hanem specifikus területei különböztethetők meg, melyek egy részére inkább személyiségbeli tényezők, más részére az intézet jellemzői hatnak erősebben.

A büntetett előéletnek és az aktuálisan intézetben töltött időnek is hatása lett a pozitív beilleszkedésre, ezért feltételezhető, hogy az általános börtöntapasztalaton túl egy-egy intézethez is tudni kell alkalmazkodni a fogvatartottnak, a beilleszkedést jelző viselkedések intézetenként eltérőek lehetnek, és az alkalmazkodás folyamata minden újabb börtönbüntetéssel újakezdődik. A beilleszkedésben az előzetes és a jogerős fogvatartottak közti különbségek utalhatnak az intézetek különbségére, de értelmezhetők a büntetésre vonatkozó attitűdök különbségére is. Ennek alaposabb vizsgálatára ebben a kutatásban nem került sor. Az elkövetett bűncselekmény típusának nem volt szerepe az intézeti viselkedés alakulására, így tehát nem mondható el, hogy az erőszakos bűncselekményt elkövető egyének az intézeten belül is az erőszakot preferálják.

Az iskolázottság szerepe jelentősnek bizonyult a börtönadaptáció és a fizikai egészség kapcsán. Ez a hatás feltételezhetően közvetett, a stresszkezelő készségek és az érdeklődés magas szintjén keresztül érvényesül. Mivel az iskolázottság 5-ből 3 elemzésben is szignifikánsnak mutatkozott, ezért alaposabb vizsgálatnak vettem alá ezt a tényezőt. Az eredmények rávilágítottak arra, hogy 9 befejezett osztály mutatkozott vízvonalstónak: 8 vagy annál kevesebb befejezett osztály alatt az iskolázatlanabb fogvatartottakra jellemzőbb a szabályok megszegése, a maladaptív feszültségsökkenés és fizikai stressztünetek produkálása. 9 befejezett osztály fölött az iskolázottabb fogvatartottak gyakrabban vették igénybe az intézeti szabadidős programokat, tehát ez az a határ, amikortól a pozitív irányú megküzdési lehetőségek aktív keresésében is jelentős különbség adódott. 9 befejezett osztállyal csak az rendelkezik, aki az általános iskola után bármilyen típusú intézetben tovább folytatja tanulmányait, az általános iskolában megszerezhető intelligencia és szociális készségek tehát nem voltak elegendők az előremutató, fejlett coping alkalmazásához.

Akik aktívan részt vesznek az intézeti programokban, nagyobb valószínűséggel azonosulnak az intézet által képviselt proszociális értékekkel, ezért szabadulásuk után is nagyobb eséllyel követik a törvényisztelő normákat. A belső kontrollal rendelkező személyek úgy érzik, hogy aktív irányítói annak, ami velük történik, így a börtön felülről irányított rendszerében is megtalálják a módját, hogy céljait elérjék. Amennyiben az intézmény képes bizonyos mértékű autonómiát és kontrollt biztosítani a fogvatartottak számára, elérheti, hogy a fogvatartottak aktívan együttműködjenek a szabályok betartásában és saját jövőjük alakításában. A kontroll érzetének hiánya a tehetetlenség-érzést fokozza, ami stressz-tünetekhez és az intézeti rend megszegéséhez vezethet (Ireland, Brown, Ballarini, 2006).

A vizsgálatból kiemelkedett, hogy a korábbi börtöntapasztalat a külső kontrollal való beállítódás erősödése felé mutat. Bár a kérdés hosszmetzeti kutatással volna kimutatható, ez az összefüggés jelezheti, hogy a börtön hosszú távon

gyengíti a személyes hatékonyságba vetett hitet és az autonóm törekvéseket (Bukstel, Kilmann, 1980). A külső kontrollosság önmagában csak a negatív minősítésű szabályszegésekben és testi panaszokban mutatkozott meg; a pozitív beilleszkedésben feltételezhetően a belső kontrollosság más tényezőkkel, például az iskolázottsággal (intelligenciával) együttesen fejtette ki hatását.

Irodalomjegyzék

- Andersen, H.S., Sestoft, D., Lillebaek, T., Gabrielsen, G., Hemmingsen, R., Kramp, P. (2000): A longitudinal study of prisoners on remand: psychiatric prevalence, incidence and psychopathology in solitary vs. non-solitary confinement. *Acta psychiatrica scandinavica*, 102, 19-25.
- Blatier, C. (2000): Locus of control, causal attributions and self-esteem: a comparison between prisoners. *International journal of offender therapy and comparative criminology*, 44, 97-110.
- Boros, J., Csetneky, L. (2002): *Börtönpszichológia*. Rejtjel Kiadó, Budapest
- Brown, S.L., Ireland, C.A. (2006): Coping style and distress in newly incarcerated male adolescents. *Journal of adolescent health*, 38, 656-661.
- Bukstel, L.H., Kilmann, P.R. (1980): Psychological effects of imprisonment on confined individuals. *Psychological bulletin*, 88 (2), 469-493.
- Cao, L., Zhao, J., Van Dine, S. (1997): Prison disciplinary tickets: a test of the deprivation and importation models. *Journal of criminal justice*, 25 (2), 103-113.
- Dixon, D.N., McKee, C.S., McRae, B.C. (1976): Dimensionality of three adult, objective locus of control scales. *Journal of Personality Assessment*, 40 (3), 310-19.
- Dhami, M.K., Ayton, P., Loewenstein, G. (2007): Adaptation to imprisonment: indigenous or imported? *Criminal justice and behavior*, 34, 1085-1100.
- Fliegau, G., Ránky, S. (2007): *Fogva tartott gondolatok*. L'Harmattan Kiadó, Budapest
- Fournier, G., Jeanrie, C. (2003): Locus of control: Back to basics. In: Lopez, S.J., Snyder, C.R. (Ed.): *Positive psychological assessment: A handbook of models and measures*. Washington, DC, US: American Psychological Association, 139-154.
- Griffith, J.E., Pennington-Averett, A., Bryan, I. (1981): Women prisoners' multidimensional locus of control. *Criminal justice and behavior*, 8, 375-389.
- Groh, T.R., Goldenberg, E.E. (1976): Locus of control within subgroups in a correctional population. *Criminal justice and behavior*, 3, 169-178.
- Ireland, J.L., Brown, S.L., Ballarini, S. (2006): Maladaptive personality traits, coping styles and psychological distress: a study of adult male prisoners. *Personality and individual differences*, 41, 561-573.
- McBride, K.J. (1982): I-E scores of drug-abusing offenders: the influence of social desirability. *Criminal justice and behavior*, 9, 177-183.
- MacKenzie, D.L., Goodstein, L.I., Blouin, D.C. (1987): Personal control and prisoner adjustment: an empirical test of a proposed model. *Journal of research in crime and delinquency*, 24, 49-68.
- Mohino, S., Kirchner, T., Forns, M. (2004): Coping strategies in young male prisoners. *Journal of youth and adolescence*, 33, 41-49.
- Pugh, D.N. (1992): Prisoners and locus of control: initial assessments of a specific scale. *Psychological reports*, 70, 523-530.

- Pugh, D.N. (1993): The effects of problem-solving ability and locus of control on prisoner adjustment. *International journal of offender therapy and comparative criminology*, 37, 163-176.
- Pugh, D.N. (1994): Revision and further assessments of the prison locus of control scale. *Psychological reports*, 74, 979-986.
- Reitzel, L.R., Harju, B.L. (2000): Influence of locus of control and custody level on intake and prison-adjustment depression. *Criminal justice and behavior*, 27, 625-644.
- Robinson, J.P., Shaver, P.R., Wrightsman, L.S. (eds.)(1991): *Measures of personality and social psychological attitudes. Vol 1.* Academic Press, San Diego, California.
- Silverman, M., Vega, M. (1990): Reactions of prisoners to stress as a function of personality and demographic variables. *International journal of offender therapy and comparative criminology*, 34, 187-196.
- Szondy, M., Dienes, E., Kovács, K. (2005): A diszpozicionális és a szituációs optimizmus hatása börtönkörnyezetben. *Alkalmazott Pszichológia*, 7 (3), 125-138.
- Thomas, C.W., Petersen, D.M., Cage, R.J. (1981): A comparative organizational analysis of prisonization. *Criminal justice review*, 6, 36-43.
- Van Harreveld, F., Van der Pligt, J., Claassen, L., Van Dijk, W.W. (2007): Inmate emotion coping and psychological and physical well-being: the use of crying over spilled milk. *Criminal justice and behavior*, 34, 697-708.
- Van Voorhis, P., Browning, S.L., Simon, M., Gordon, J. (1997): The meaning of punishment: Inmates' orientation to the prison experience. *The prison journal*, 77, 135-167.
- Zamble, E., Porporino, F. (1990): Coping, imprisonment, and rehabilitation: some data and their implications. *Criminal justice and behavior*, 17, 53-70.

Szerkesztőségi közlemény

Vörös Erzsébet „Javaslat a fiatal felnőttek speciális csoportjának létrehozására” című dolgozatából, amely a Börtönügyi Szemle 2009. évi 3. számának „Műhely” rovatában jelent meg, néhány szakirodalmi hivatkozás – sajnálatos módon – kimaradt. A javításokat az e számhoz csatolt melléklet (Hibajegyzék a Börtönügyi Szemle 2009. évi 3. számához) tartalmazza.